

glašali za ideale svoje mladosti in življenja, za smisel svojega dela. — Druga točka njihovega takoimenovanega programa je svobodomiselsstvo. V tem oziru se morejo sklicevati na dolgo tradicijo, ki sega nazaj v čase Mladoslavencev ali celo v dobo slovenskega prosvetljenstva. Toda v vsej tej borbi je kazal naš liberalizem vedno mnogo manj izgrajenosti in notranje trdnosti kakor pa njegov nasprotnik. Kako daleč je pa tudi v tem oziru zadnja generacija prekosila vse svoje nasprotnice, je pokazal zadnji evharistični kongres.

Nič drugače ni z idejo popolnega unitarizma in integralnega jugoslovenstva, ki jo proglašajo od l. 1918. dalje bolj ali manj vse liberalne frakcije za svoj ideal. Ob njenem rojstvu je stala špekulacija, da bodo zveze z Beogradom nadomestile pomanjkanje zakoreninjenosti v slovenskem življenju in naklonile toliko zaželeno oblast v Sloveniji. Zato ta ideologija nikdar ni čutila potrebe po knjigah in revijah, pisanih v njenem duhu, in je ostala idejno borna in konfuzna; vse je bilo pač le taktika in račun.

In tako vodijo vsa pota do istega rezultata. Po Evropi je danes še mnogo liberalcev, ki so tako globoko verni in zakoreninjeni v tradiciji 19. stoletja, da se ob misli nanje spomnimo rimskega gesla: *victrix causa diis placuit, sed victa Catoni*, ali pa onega Luthrovega: *hier steh' ich und kann nicht anders, Gott helfe mir, Amen*. Slovenski liberalizem pa more vedno še tudi drugače. Voditelji ne motijo ideologije 19. stoletja, ker jim je šele povojna inflacija izoblikovala značaj in ustvarila premoženje. Inflacija je ključ za razumevanje vse izkoreninjenosti, nenačelnosti, cinizma in akrobatstva teh *nouveaux riches*.

Jasno je, da taki voditelji ne morejo imeti zase niti mladine, niti bodočnosti. Razklani v več grup, ki vneta intrigirajo druga zoper drugo, poznajo vsi skupaj le en cilj: priti za vsako ceno do oblasti. Izgubili so sleherni kompas. Slovenski liberalizem ne končuje v viharjih in prevratih, kot nositelj nekih miselnih in etičnih vrednot, pač pa se nacionalno in socialno izkoreninjen razkraja v praznoti duha in v cinični borbi za grobo korist.

Observer.

Slovenska povojna katoliška lirika

Ivo Brnčič.

V vsej minljivosti in izpremenljivosti estetskih vrednot je lirika še najstalnejša literarna vrsta, saj zajema iz človekovega vedenja in vzhičenja, iz radosti in bolečine med stvarmi, ki so v vseh časih vzbujale močno, iskreno in neposredno čustveno napetost golega majhnega človeškega bitja v njegovem boju za njegovo neblogljeno človeško

srečo. Nobeno delo, pa tudi nobena borba za kakršnokoli idejo, lepoto, za nove življenjske oblike ni trajna, če ne črpa iz teh intimnih človeških osnov, če ni organska, neustavljiva nujsnost celotne človeške osebnosti. Tako tudi lirika; zategadelj je resnična lirika na svoj način zmeraj preprosta, neposredna in do neke mere celó naivna, kakršno je v bistvu pravo človeško čustvo, iz katerega rase. To in takšno čustvo je minljivo po predmetih in dogodkih, ob katerih se je vzburilo v bolečini ali veselju, po obliki, v kateri se izraža, a je trajno človeško po svoji notranji osvajačnosti, po živih, enostavni resničnosti človeških borb, teženj, sovraštev, ljubezni, stremljenj in trpljenj. Takšna neposredna, prvobitna lirika, ki traja stoletja, ki ne izgublja svoje človeške vernosti v viharju zgodovinskih izprememb in sredi minljivosti človeških ustanov, je splošno človeška vrednota, in to je treba poudariti v času, ko se je pri nas lirika odrekla takšne prvobitnosti in je pesem (že etimologija izraza kaže psihološko sorodnost z glasbo, najčistejšo umetnostjo čustva) postala na Slovenskem retorično žonglerstvo in razumarska spekulacija, lirizem pa artistična improvizacija.

*

Slovenska povojna katoliška lirika, ki se je poglavitno izživljala v našem ekspresionizmu, je dosegla svojo končno in do danes domala neizpremenjeno obliko že nenavadno zgodaj, brž v prvih dveh, treh letih preteklega desetletja. Poslej je sicer prešla skozi dokaj izpremembe, ali njen razvoj označuje vendarle pretežno zunanostna, oblikovna usmerjenost v négo pesniških izraznih sredstev. Če torej govorimo o njenem razvoju, ustreza takšen izraz samó pogojno; zakaj zanimivo dejstvo je, da se ta poezija (ki se je sicer v čisto artističnem smislu povzpela do razmeroma visoke stopnje) v bistvu vendar ni premaknila ne idejno ne tematsko ne psihološko z one zgodovinske točke, na kateri se je pojavila približno pred trinajstimi leti, da ni nikdar nikoli prestopila trdno sklenjenega in strogo omejenega kroga docela določenih motivov, nazorov in nastrojenj. Z zunanjo dinamiko njenega razvoja se je vedno družila značilna in nikakor ne slučajna notranja statičnost nepopustljivega, nedotakljivega, popolnoma zaokroženega in pri vsej svoji ideološki in dejanski dvomljivosti skrajno doslednega svetovnega nazora; le-ta narekuje katoliškemu pesniku še danes prav tako kakor pred poldrugim desetletjem povsem odrejeno duhovnost, enkrat za vselej pribite in neizpremenljive odnose do sveta in do ljudi, iste pojme in ista merila. Časovno razdobje, v čigar mejah gledamo našo katoliško liriko danes, ko je njena umetniška in idejna zmogljivost pokazala že vse, kar je sploh mogla dati, spada med zgodovinske trenutke, katerih glavna oznaka nista ne mirnost ne usta-

ljenost. V poslednjih trinajstih letih je preživelo človeštvo nekaj takih viharjev, kakršni oblikujejo zgodovino in katerih odmevi trajajo stoletja — in vendar: sredi krvavega vrenja in vulkanskega presnavljanja, ki dandanašnji pretresa globus, v katerem padajo človeške glave kakor žetodi in v katerem more edinole glušec preslišati enoglasni krik dveh milijard živih in ranjenih človeških ust — sredi vsega tega je naša katoliška lirika ohranila od svojega prvega nastopa do danes malodane isto notranjo podobo; z natanko isto samovšečno zamaknenostjo v nestvarni svet svojih lastnih lirskih imaginacij je reagirala na dobo blaznega konjunkturističnega optimizma, ki je bil danes macabre smrtno bolne družbe, in na strašanski polom, sredi katerega se ubijamo že šest let, ki je ugonobil množico človeških življenj, razbil vse konstelacije zemeljske oble, zmedel vse glave in vsa srca zvrhano napolnil s črnogledostjo in obupom. Dejstvo je, da ni med našo katoliško poezijo z letnicama MCMXXIII in MCMXXXV nikakršne bistvene razdalje, zlasti pa ne nobene notranje razlike, in ta resnica je za našo kulturno problematiko na moč značilna. Zdi se, da za to liriko, ki je nastopila pred poldrugim desetletjem malone v svoji definitivni obliki, ne obstojata ne čas ne prostor, dve dimenziji, v katerih se dejansko dogaja tisto, čemur pravimo zgodovina. So namreč dogodki, so dejstva in so problemi, pred katerimi se je naša katoliška poezija že od vsega početka zavarovala s sedmerimi zapahi; in nič ni zanjo samo in za naše slovenske razmere značilnejšega kakor porazna ugotovitev, da so ta dejstva in to dogajanje najneposrednejša, najresničnejša stvarnost našega časa ter so ž njimi zvezana osnovna, življenjska vprašanja sodobnega človeštva in, se zdi, nič več in nič manj kakor obstoj današnje kulture. Toda, v nedostopni „onostranski“ dogmi zakoreninjena zagledanost v zaprti, namišljeni, s stvarnostjo nepomirljivo sprti in od nje docela neodvisni duhovni svet in vzporedna nespособnost, sprejeti dogajanje v dejanskem svetu k o t á k o, iz takšne izoliranosti nujno izhajajoča ozkost idejnih in umetniških pobud in slednjič značilna vsebinska omejenost in stereotipnost umetniških izraznih pripomočkov — vse to pa so vzroki, da se je naša katoliška lirika mogla izzivljati zgolj v bolj ali manj posrečenem variranju maloštevilnih, šablonskih motivov, v bolj ali manj iznajdljivem apliciranju poprej omenjenih neizpremenljivih nazorov na nenehno izpreminjanje neposredne življenjske stvarnosti, ki se skozi katoliško pesniško tenčico nikdar ni pokazala v svoji dejanski, edino resnični, otipljivi in snovni obliki.

Tako stoji danes pred nami naša katoliška poveljna poezija kot docela poseben in popolnoma ločen del našega pesniškega ustvarjanja;

to je povsem zaključen, negiben umetnostni in idejni kompleks, v katerem izginjajo pri količnejšem pregledu vse osebnosti, katerih svojstvene, izvirne poteze se uklanjajo vsegamogočni avtoriteti onih splošnih, vedno enakih in od vsega početka za vselej določenih smeric, s katerimi je katoliški svetovni nazor idejno in psihološko dedno obremenil katoliško umetnost in iz katerih ni nobenega izhoda. Prav takšna pa je naša katoliška poezija sociološko in psihološko eden najznačilnejših pojavov naše književne in družbene stvarnosti po vojni.

*

Slovenska katoliška lirika se je pojavila kot izraz določene svetovno-nazorske situacije, ki jo pri nas zlasti označuje „religijozno obnovenostno gibanje križarstva“ (R. Ložar) in ki je bila v zadnji stopnji posledica odredene družbene situacije. Ta lirika se je rodila na prelomu dveh dob in dveh družb, v obdobju, ko se bliža svetovno dogajanje svojim končnim in neizbežnim konsekvencam; nastala je tik po najhujšem vojnem klanju človeške zgodovine, ko še niso sprhnele kosti desetih milijonov padlih, ko je človeštvo še zmerom z grozo in brezupnostjo strmelo v ta peklenski rezultat svojih lastnih početij in ko nobena fraza ni mogla utajiti pošastnega dejstva, da je zver še zmeraj prisotna v človeku in da spada sodobnost, ki teče v tirnicah takega in takega sistema, še vedno v barbarsko dobo človeške zgodovine. V takem času pa, ko se zdi, da ni več nobenega mostu med preteklostjo, ki nam je dala zgolj zmedo, kri in solze, pa med negotovo, daljno prihodnostjo, od katere pričakuje izmučeni, naveličani človek z naivno, otročjo zaupljivostjo čudežno in trenutno odrešenje od lastne porazne nesposobnosti, da bi si vendar že sam uredil svoje življenje po človeško, v takem času se pogostoma primeri, da obvisi človek v zraku. Družba, ki je svojo zgodovinsko nalogo izvršila, obstane nenadoma pred vprašanjem svoje lastne upravičenosti; življenje samo ji postane bolečina, osnovno občutje je brezdanja negotovost in hlastno koprenje po vrnitvi starih življenjskih oblik, odvratnost pred stvarnostjo, ki pomeni že sama po sebi zanikanje tega, kar je bilo nekoč živa sila, sedaj pa ždi s svojimi vladarskimi znaki nad lastnim minevanjem ko mrtva faraonska mumija. Še ostreje pa se v takih dobah ločijo vse skupine, v katere se delijo ljudje v medsebojnih družbenih odnosih in do brezpogojnosti se loči takisto vsa njihova duhovna dediščina.

Na krvavo, do skrajne meje človeške živčne zmogljivosti strahotno stvarnost je moči reagirati zgolj na dva načina: bodisi tako, da to in takšno stvarnost priznamo v celoti in brez pridržka ter jo skušamo izpremeniti; bodisi tako, da jo enostavno zanikamo, se od nje

odvrnemo in iščemo rešitve izven nje. Naša povojna katoliška lirika je šla z njej lastno doslednostjo po drugi poti.

Poslednja bitnost zgodovine je navsezadnje le človek, slabotno, v svoji osebni neznatnosti neobgljeno bitje, ki se opleta v strašnosti svojega dejanskega bivanja, reagira nanj z vsemi svojimi človeškimi nedostatki, se na ta ali oni način bori za senčico prijetnejše bodočnosti in lastnega ugodja, se muči in peha, ima nazore in stremljenja in piše tudi literaturo. Vse naše dejanje in nehanje, pa takisto vznik take ali take poezije določata hkratu objektivna nujnost družbenega gibanja in subjektivna človeška sposobnost ali pomanjkljivost, ki je v zadnji stopnji prav tako posledica odrejenih zakonov družbenega življenja, ki se odražajo v psihologiji ljudi. Tako je nastala naša katoliška lirika v določeni družbeni situaciji, na katero katoliški pesnik ni znal in ni mogel odgovoriti drugače kakor tako, da se je odrekel neposredne, snovne stvarnosti kot osnovnega, izhodiščnega dejstva vsega kosmosa in življenja; in ker se negativnost današnje stvarnosti izraža v negativnosti sodobnih družbenih odnosov, se je katoliški pesnik, ki ni vedel za vso perečo konkretnost današnjih družbenih vprašanj nobene dejanske rešitve, odvrnil takisto od socialne skupnosti in se kot eden izmed predstavnikov skrajno individualistične družbe zatekel v samega sebe, se zaklenil v temačne, osojne predele svojih osebnih problemov, kjer tudi borba ni noben napor za skupnost, za konkretne ljudi, temveč zgolj kaotično, brezizhodno beganje v zaprtem krogu lastnega neveselega egocentričnega nemira:

„Jaz ne ljubim smeha in solnca; v samoto
svojega srca se umikam, kjer je noč,
dvom in zapuščenost, kesanja ogenj vroč,
o jaz ljubim kaosa in borbe mamečo lepoto!“

(Francè Vodnik.)

Takšna osebnostna resignacija ni noben slučaj, v njej se skrivata globoka sociološka in psihološka neizogibnost in zakonitost, ki spadata še posebej med najizvirnejše in najtežje komponente sodobne slovenske problematike. Temeljna poteza katoliškega človeka, izostrena do skrajnosti prav v družbenem in idejnem kaosu povojnih let, je aprioristična dualistična razdvojenost njegovega pojmovanja sveta in življenja, je nerešljiv in nespravljljiv razkol med stvarnostjo in psihičnimi predstavami. Le-te so popolnoma naraven proizvod človekovega dejanskega bivanja med prirodnimi in družbenimi silami; kadar pa se čuti človek nasproti tem silam, ki jih ne obvladuje, ne pozna ali jih pozna le v pičlem obsegu, brez vpliva in moči, pripisuje svojim predstavam o njih vedno nadčloveško in nadtvarno eksistenco. Razvoj človekovih psihičnih predstav, ki ga lahko brez težave zasledujemo skozi vso zgo-

dovino, teče vzporedno s človeškim bojem za osamosvojitve od slepih prirodnih sil in za popolnejšo ureditev družbenih odnosov; in prepričanje o samostojnem, zgolj spiritualnem obstoju omenjenih predstav pada v obratnem sorazmerju s porastom človekove oblasti nad naravo in družbo, kar se odraža v porastu njegove zavesti. Toda kadar dosežeta objektivno človeško znanje in ž njim naš razum in naša zavest tolikšno (relativno visoko) stopnjo, da nam kozmične in družbene sile niso več nerešljiva uganka, se prično psihične predstave o njih čedalje bolj približevati stvarnosti; izključno, načelno razločevanje med „tostransko“, snovno realnostjo pa med „onostransko“ realnostjo predstav, ki so se vendar porodile v naših materialnih možganih, izgubi svojo upravičenost in postane praktično, v konkretnih, dejavnih človeških odnosih istovetno z begom pred realnostjo sploh. Zlasti velja to za dobo, ko postavlja nedvomna zemeljska resničnost brez prizanašanja in brez izjeme pred slehernika svoja pereča vprašanja in terja od slednjega posameznika dejansko soudeležbo pri konkretni ureditvi odnosov med ljudmi. Psihološki zakon pa je tak, da se mora vsako umikanje pred tem imperativom, pred katerokoli med poglavitnimi funkcijami, ki so zapisane človeku v njegovem dejanskem bivanju v naravi in družbeni skupnosti, namreč pred funkcijami socialnega sožitja, dela in erosa, neogibno pokazati v človekovi duševnosti v obliki težkih konfliktov, da mora izmaličiti človekovo zavest, se sevé odražati v vsem njegovem udejstvovanju in nič manj tudi v pesniškem ustvarjanju.

Vsa naša katoliška lirika kaže izredno značilne simptome takih konfliktov in psihične neuravnovešenosti. V sodobni individualistični družbi, kjer vlada v vsakdanjih medčloveških odnosih največji kaos in zeva med brutalnostjo dejanskega življenja in med idealistično meščansko ideologijo najgloblji prepad, so nevroze malodane brezizjemen, splošen pojav, in to še posebno med intelektualci. Umetniško ustvarjanje je družbena funkcija in kadar zaide ustvarjajoči človek v konflikt s stvarno življenjsko resničnostjo, ki je predvsem socialno sožitje ljudi (kar je ravno prvotni vzrok vseh nevrotičnih motenj), se mora takšno nesoglasje odražati v njegovih umetniških stvaritvah. Okosteneli, s stvarnostjo sprti dogmatični dualizem in ozkosrčni, nasilni, formalistični moralizem sta pripravila katoliškemu pesniku vse bistvene predpogoje za najrazličnejše konflikte z dejansko resničnostjo, saj sta mu že v zasnovi ohromela sposobnost, da bi jo sprejel kot t á k o, celó več, sta mu sredi današnjih družbenih borb vsilila vlogo zagovornika najkonservativnejših življenjskih oblik. Prava, vélika lirika, v kateri se razodeva pristna človeška osebnost, ki ne mine s svojo telesno smrtjo, ampak prepričevalno govori skozi sólo sebe, skozi svoje intimne radosti in bolečine o mnogo trajnejših, pomemb-

nejših, „vsečloveških“ rečeh, takšna lirika ne more biti sprta z realnostjo, temveč je narobe zmeraj dokument živega stika z resničnim življenjem in ponajvečkrat odpora proti docela določeni negativni stvarnosti, ki jo zanikuje in se proti njej bori (čeprav znabiti nezavedno) v imenu prave, edino resnične realnosti razvoja človeške družbe. (Zakaj nobenega človeškega početja ni in tudi ne nobene umetnosti, ki bi bila brez sleherne tendence in tako je na priliko vsa starokitajska poezija, ki velja za vzor čiste lirike, nenavadno tendenčna.) Sociološke in psihološke silnice se prepletajo v slehernem poedincu in njegovem delu s čudovito, skorajda matematsko vzročno zakonitostjo, najsi je to temno, zamotano podtalno dogajanje še tako težko dostopno našemu opotekavemu spoznanju. In vse, kar je v liriki preteklih časov še dandanašnji človeško velikega in umetniško vrednega, je nastalo v borbi za kakršnokoli novo resnico in nove življenjske oblike, v borbi, ki je bila izraz soglasja družbenih in intimno-človeških teženj v ustvarjalčevi duševnosti. Iz resignacije nad stvarnostjo našega dejanskega življenja, iz trpne indiferentnosti nad tem, kar je v tej ali oni dobi bistveno vprašanje vse človeške skupnosti, nad tem, kar se dogaja v strašnem socialnem spopadu današnjega veka, pa se morajo z aksiomatično nujnostjo izcimiti psihične motnje, pa čeprav si takšna solipsistična brezbriznost prisvaja videz borbe za neke abstraktne, nejasne etične ali estetične vrednote. In kadar nam kakšna literatura nevede pripoveduje o teh motnjah, kadar jim pripisuje vsečloveško važnost in celó odrešilnost, pa se nam v kritični luči objektivnih razumskih metod razkrije njih bolnost — rezultat pasivnega stališča do življenjske stvarnosti, plod bega pred človekovo socialno funkcijo —, kadar spoznamo njih (psihološko) dvomljivost, izgubi takšna lirika svojo notranjo in splošno človeško pomembnost, lirizem pa in vsa njegova izrazna sredstva se brez žive, organične, zdrave človeške osnove izrodijo v nepristno, izumetinčeno, prisiljeno in neživljenjsko literarnost.

*

Slovenska povojna katoliška lirika je dala dosihdob nenavadno množino stihov, pa le dva resnična lirska talenta: Antona Vodnika in Kocbeka, dočim so Pogačnik, Kastelic, Debeljak, Avsenak, Vovk in drugi tipični v svoji čustveni šibkosti in nelirski zasnovi, ki jo skušajo nadomestiti z golo rutiniranostjo in nekaterimi artističnimi nadomestki, katere je uvedla pri nas prav katoliška poezija, kar je postalo danes že epigonska, dolgočasna navada. Pa tudi Anton Vodnik in Kocbek pomenita v zgodovini našega pesništva le prehoden pojav, kar spričo njune lirske nadarjenosti ne bi bilo nujno, ako bi ne bila uklenjena v začarani ris katoliškega idejnega sveta, ki doupšča — kar

je po pravkar povedanem umevno — pravemu, čistemu, od bolečnih motenj neobteženemu lirskemu čustvu izredno malo razvojnih možnosti. Čeprav je nemara na prvi pogled videz drugačen, kar gre na rovaš dokajšnje artistične spretnosti in izglajenosti, s katero je naša katoliška lirika vselej skušala utajiti svojo čustveno pohabljenost in vsebinsko revnost, je vendarle dejstvo, da nedostaja tej poeziji ona elementarna lirska iskrenost, ona človeška osvajalnost, ki se rodi edinole iz jasnega, neizumetničenega, neizsiljenega čustva in ki edina daje to, čemur pravimo lirizem v najdoslovnejšem pomenu besede. Anton Vodnik in Kocbek sta zanimiv in poučen dokaz za trditev, da je celotna današnja katoliška estetika, ki je zmeraj s pedantsko, cenzorsko strogostjo bedela nad ustvarjanjem katoliških pesnikov, v svojem jedru antilirčna, če je lirika nekaj več kakor preobteženost skrajno rafiniranih simbolov in dekorativnih lirističnih pripomočkov, s katerimi je preplaval prvobitnost svojega čustvenega napona Anton Vodnik, več kakor Kocbekov navidezni, kaotični vizualni „realizem“, več kakor retorično vizionarstvo, patos ali sentimentalnost Franceta Vodnika, več kakor nejasni mysticism semintja sicer udarnih Majcnovih podob. Namesto resničnega lirizma je ustvarila naša katoliška poezija svojevrstno, novo pesniško izraznost, neenotno zmes realizma, ki pa se izživilja zgolj v vnanjem opisu ekspresionističnega simbolizma, ki ga označuje ne- navadna abstraktnost,* konvencionalnih romantičnih elementov** in

* Abstraktnost pesniškega izraza, eno glavnih svojstev ekspresionizma, se pojavlja v naši katoliški liriki od Majcna do Antona Vodnika in Kocbeka (prim. „Razgledi v liriki“, LZ, 1935, št. 4.—5.).

Majcen: „Stene so, ki jih mesec ne upa pobeliti:
žive so in noč začudena pred njimi stoji.

Okno je, ki kliče ko ptič
svoj črni u-hu u-hu, svoj beli klic.
So vrata, ki večnost pred njimi zaspala:
čakala je mlada, mehko omahnila...

Spomin je, ki mlinska kolesa premakne:
ječe izreko... in ni več naš jezik.

Ti si! Do konca zavesti te vem,
ne morem, ne morem... in vem: ti, ti..."

A. Vodnik: „Samota blestenje je
angelov sklonjenih,
ki v rokah gorijo jim rože
videnj izpolnjenih —
brez žalostne sence dehtenja.“

** Takšna romantična navlaka je zlasti značilna za poezijo Antona Vodnika, ki so jo proglašali za vrhunec slovenskega pesništva po vojni, v kateri stalno nastopajo različne „pomladne skrivnosti“ itd. in v kateri sre-

retoričnega vizionarstva, ki si ga je — večjidel dokaj prisiljeno — izposodila obenem z nekaterimi stalnimi prisposodobami in frazami iz sv. pisma; nad vsem tem lebdi že od vsega početka kakor neprodurna megla znamenita katoliška mistika, ki ni s psihološkega stališča nič drugega, kakor napačna kompenzacija nesposobnosti, sprejeti zemeljsko realnost takšno, kakršna je v vsej svoji snovni nedvomnosti, in se vživeti vanjo. Vpeta v zaključeni, neprestopni krog lastnega strahu pred stvarnostjo, v krog, ki se oži tem bolj, čim težja je realnost in čim bolj čuti katoliški pesnik, da ji ni kos, v krog, ki se je dandanašnji skrčil do popolne in najdoslednejše egocentričnosti, do narcisistične zaverovanosti v samega sebe in v pigmejsko malopomembnost svojih osebnih razkolov, borb in prividov, takšna je naša katoliška lirika navsezadnje poenostavila celotno človeško problematiko na eno samo prastaro, obrabljeno, danes dejansko docela neuporabno moralistično dilemo, katero je Tine Debeljak ponazoril s to-le izredno značilno tabelo (DiS, 1923, str. 399.): „... kozmični razkol: Bog — satan, duh — materija, telo — duša, greh — svetost.“

V skrajno ozkih mejah te tesnosrčne, v bistvu povsem formalistične dileme se giblje vsa problematika naše povojne katoliške poezije, ki je dala v poldrugem desetletju le dve, tri pesmi s socialnim motivom (Vital Vodusek: „Pesem žene“, DiS, 1928; Tine Debeljak: „Predmestje“, DiS, 1925, „Ljudje ob cestah“, DiS, 1927), nekaj pesmi z motivom slovenstva, preobloženim z neko motno, abstraktno in mistično slovensko ideologijo (Pogačnik, Kocbek), sicer pa se je izčrpavala vedno le v treh stereotipnih smereh: v motivu zemlje, s čimer je spet zvezana nekakšna mistična ideologija, ki prepleta to poezijo z nebstvenimi variacijami in ne da bi prišla do kakšnega jasnega za-

čujemo neredko takšno-le malomeščansko osladnost, ki še najbolj spominja na pubertetno liriko iz spominskih knjig mladih petošolk:

„V sladkó oblačnih spomladanskih dneh
vse je čudno daleč v daljavi,
le veter nam trepeče kdo ve kje v dobravi
in vse je kakor sen med tihim, tihim cvetjem
in vse je kot pred sladkim, sladkim razodetjem.“

In potem taka-le böcklinovska sentimentalnost, ki je z neizogibnimi cipresami in gradovi dokument slovenskega pesniškega ustvarjanja po vojni:

„V srcu gori mi sladkost bolečine — —
— — o, vem! v zarji je grad; ob oknu deklica sloni,
tiho si češe lasé, šmarnice vpleta vanje in misli namé...
— — črni lasje se čez beli ji marmor lijó —
senca ciprese pada tako
v sneg bolečine...“

ključka od Majcna preko Kastelica do Kocbeka; v religioznem motivu in slednjič v ljubezenski pesmi.

Med temi motivi je psihološko najzanimivejši, za slovenske razmere pa nemara najznačilnjši odnos katoliške lirike do erotičnega vprašanja. Eros je biološko dana nujnost, je ena bistvenih življenjskih funkcij človeka. Osnovna oznaka katoliškega vrednotenja te prvobitne prirodne sile, ki deluje v nas neustavljivo in močno od vekomaj ter nam daje neusahljiv vrelec čustvenih in estetskih pobud, je tudi tukaj stari strah pred dejanskim stanjem stvari, beg pred erotično realnostjo; pri nas obstoja docela izviren katoliški tip ljubezenske pesmi in ta pesem je — morebiti z edino izjemo nekaterih pristnih, konkretnih, čustveno nepotvorjenih, čeprav preprostih stihov duhovnika Vitala Voduška (prim. „Hrepenenje“ ali „Smrt“, DiS, 1930.) — lirika askeze in nasilne odpovedi v imenu katoliškega dualističnega moralizma, v imenu dogme, ki vrednoti eros negativno v vsej naivnosti Debeljakovih dveh kategorij, v kateri je docela resno razdelil stvarstvo in ž njim vesoljni človeški rod, čigar telo = materija = greh = satan. Poglavitna lastnost tega moralizma je tisti apriorizem, tista nestrpnost in neuvidevnost, ki se je izkazala že takrat, ko je menila, da je treba skozi Pregljeva usta opravičevati Prešerna zavoljo njegovih ubogih človeških slabosti (v katerih je očitno videla središče celotne Prešernove problematike) in se ni ustrašila neokusnega brkljanja po intimnostih vélikega duha in nesrečnega človeka.

Katoliška erotika, kakršna se kaže v tej poeziji, je razbita v strženu, je bolna in bolestna, saj drugačna pri takšni psihološki predispoziciji tudi biti ne more. Že koj spočetka se je pojavila v stihih Antona Vodnika v skrajno abstraktni, povsem dematerializirani obliki, v njej „podoba nima nikakega smisla več in človeško telo je brez vrednosti“ (R. Ložar, Slovenska sodobna lirika, str. XLII.). „Davna žalost spi v telesih naših“, je zapisal katoliški pesnik in ta davna žalost ni nič drugega kakor neprirodni, protinaravni in nasilni razkol po naravi enovitega psihofizičnega bitja, je neizogibno nevrotično drhtenje človeka, ki si je zaprl vsa pota do žene, ki mu je zgolj še „zamak-njenka sinja“, „sestra“, „Čista“, „Daljna“. Erotični strah, glavni psihološki simptom neuravnovešenega erosa, preveva vso našo katoliško ljubezensko liriko že od Antona Vodnika, ki venomer toži nad „brid-kostjo krvi“, ki „v telesa svojega krvi... blodno“ trpi, ki ga nosi bog „čez nočni slap telesa mojega krvi“ in „Mu roka strašno omahuje“, kajti pesniku se zdi, da je v njem „ves rod grešil“. In katoliškemu poetu, ki ga je bog udaril z njegovim poltenim nebodigatreba-telesom (= materija = greh = satan), je bog celó „predober“, zakaj

pesnik se z grenkobo izpoveduje popolnoma naravnega, človeškega dejstva, da

„... v greh bi me zvabili udje žene
kot trudna roža vonjajoči v poltemi...
... oči bi lepe žene
poljubljal do omamnosti...
... lasé bi deklie
si ovijal krog dlani,
od njihovih vonjav opit
v poltemi — —.“

„Žalostne roke“, a še bolj „Vigilije“ so v celoti knjiga asketske odpovedi, v njih je prišel pesnik k ženi „po zadnje slovo, ki je čudno globoko kot rojstvo in smrt“. Katoliški poet postavlja tedaj to slovo v relacijo do rojstva in smrti, dveh osnovnih neizbežnosti življenja, in potemtakem bi naj bil tudi takšen konec njegove ljubezni nujnost, dasi ta neverjetno abstraktna ljubezenska zgodba nikjer in nikdar ne nudi niti enega podatka o kaki stvarni nuji ločitve. Pa vzlic temu takšno slovo tudi je nujnost. Taka erotika namreč ne more trajati, je bolna in obsojena na polom, ki je navzlic vsej njeni nestvarnosti in kljub popolni simbolični zabrisanosti psihološkega procesa, ki se skriva v ozadju, logična, edina rešitev ljubezenskega vprašanja na liniji doslednega katoliškega dualističnega moralizma. Neozdravljiva bojažen pred ženo, ki je doživela v tej liriki prečudne izpremembe in je iz telesnega, dejansko bivajočega bitja postala najpoprej bleda, brezkrvna abstrakcija, potem simbol in nazadnje imaginarna fikcija čistosti in bega pred erotično funkcijo, vse to govori iz naše katoliške ljubezenske lirike že vsa leta kot njen osnovni ton. S tem erotičnim strahom je zvezana cela ideologija (Kocbek: „... najina žalost je slovesen obred.“), ki nastopa v spremstvu izsiljenih problemov „mesa“ in „krvi“, „strasti“ in „sle“, „greha“ in „kesanja“; in to bolešno, prisiljeno, kričavo obtoževanje samega sebe, to pljuvanje na lastno telo je postalo največja junaška kretnja te lirike, to dvomljivo, klavрно beganje med nevrotičnimi samoobtožbami, skrušenim kesanjem in uporniškimi kriki narurne krvi je postalo že eden tistih obrabljenih in dandanašnji že popolnoma nezanimivih konvencionalnih motivov naše katoliške poezije, ki se v njej pojavljajo s trdovratno, dolgočasno vztrajnostjo in vedno enakim obrazom že dolga, dolga leta. Tine Debeljak pravi:

„Telo mi je padlo med plamene,
kričim iz žareče žerjave,
moj Bog!
Ko si umiral ob tresku (!) Golgote,
si mislil kaj na moje sle,
moj Bog?“

K Tebi vijem roke sklenjene
v trpljenju duše mučene:
težke krvi odreši me,
moj Bog!“

In Francè Vodnik:

v škrlat pregreh, v škrlat krvi...“
„V škrlat sem jaz odet,

Ali:

„Kaj sem vam storil, sestré,
da tako temno jokate v me —
ali morda ihtite za moje grehe?
(Jaz sem grešil nad vami, o čiste!)
Kako vaša bela telesa v noč ihte —
oh, odpustite mi, sestré!“

Božo Vodušek trdi, da želi denar, moč, slavo, „telesno slado-
strastje, duhovno sladostrastje“:

„... tudi jaz želim telesa žen,
drhtim iz upornega zahtevanja krvi...“

In nazadnje (poleg Vovka in drugih) še malce diskretnejši Kocbek
z isto abstraktno, žalostno, nepotešeno erotiko:

„Telesi padata na dno,
otožna čistost ju teži...“

Po Kocbeku je žena možu:

„Ti si skritost za moje oči,
bodalo za moje srce,
plamen za mojo dlan.“

In on je ženi:

„Jaz sem žalost za tvoj spomin,
kadilo za tvoje telo,
za tvoj obraz pajčolan.“

Vsa erotika katoliške lirike je razbita sama v sebi, žalost in smrt
sta njen stalni klic (A. Vodnik: „Smrt ima tvoje oči, o sestra...“). Če
pa zvenijo smrtni akordi skozi vso poezijo rajnega Srečka Kosovela,
je stal za njegovo grozo dejanski vzrok, ki ga tu ni moči zaslediti niti
na enem mestu. Zakaj vzrok je tu drugačen, je neki psihološki defekt.
Dejstva pa, da je katoliška erotika bolna, niti malo ne izpreminjajo
izjave Tineta Debeljaka (DiS, 1934, str. 208), ki je katoliški beg pred
erotično stvarnostjo označil za „odmaknjenost vsemu naturalističnemu
individualizmu“ (!?) in ki trdi, da je „ta erotika duhovno religiozna,
doživljanje Boga v njej“ — verbalna označba, ki je z objektivnega
psihološkega stališča docela nevažna in se prav nič ne dotika pravega
jedra vprašanja.

(Konec prihodnjič.)